

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

Правові горизонти

Legal horizons

ВИПУСК 21 (34)

Суми – 2020

**SECTION 1
THEORY AND HISTORY OF THE STATE AND THE RIGHT;
HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL STUDIES**

**СЕКЦІЯ 1
ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА
ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ**

DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2020.i21.p7>

**ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ
ВІЙНИ ТА ЇХ ДОТРИМАННЯ НА ТЕРИТОРІЇ ЛЕБЕДИНСЬКОГО ПОВІТУ
ХАРКІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ**

*Лобко Наталія Вікторівна,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права,
теорії та історії держави і права
Навчально-науковий інститут права,
Сумський державний університет*

Історія Першої світової війни, яка своїми глобальними наслідками започаткувала новий етап розвитку європейської цивілізації, привертає до себе увагу дослідників і сьогодні. Серед цікавих для дослідників є тема військового полону в період Першої світової війни. Малодослідженою є проблема перебування військовополонених на території України.

Об'єктом даного дослідження є військовополонені, які перебували в Лебединському повіті Харківської губернії в роки Першої світової війни (1914 – 1918 рр.). Предмет дослідження – правове становище військовополонених, забезпечення їх прав та дотримання ними своїх обов'язків.

В статті розглянуто основні міжнародні нормативно-правові акти та створені на їх підставі російські закони та постанови щодо захисту жертв військових конфліктів, їх юридичного статусу, умов утримання військовополонених.

Автор на прикладі матеріалів Лебединської повітової земської управи Харківської губернії, що зберігаються в Державному архіві Сумської області, розглядає правове становище військовополонених, забезпечення їх прав та дотримання ними своїх обов'язків.

Становище військовополонених в роки Першої світової війни на українських землях у складі Російської імперії визначали норми міжнародного права та російського законодавства, які корегували у роки війни умови утримання в полоні. В результаті опрацювання матеріалів Лебединської повітової земської управи Харківської губернії, що зберігаються в Державному архіві Сумської області було з'ясовано, що на території Лебединського повіту загалом забезпечувалися права військовополонених. Проте траплялися непоодинокі випадки, коли австрійські та німецькі полонені потерпали від голоду, побутової невлаштованості та знущань від наймачів. Мали місце і неодноразові порушення військовополоненими покладеними на них обов'язків. Найпоширенішими порушеннями були відмова від роботи, залишення місця роботи.

Ключові слова: Перша світова війна, військовополонені, міжнародні конвенції, Російська імперія, правовий статус.

Lobko N. V. Rights and obligations of prisoners of war in the World War I and their observance in Lebedyn District of Kharkiv Province. History of World War I that due to its global consequences started a new stage of development of European civilization still draws attention of many researchers. One of the most interesting topics for researchers is the topic of war imprisonment during the World War I. Stay of prisoners of war in the territory of Ukraine is a scantily studied issue.

The objects of this study are prisoners of war who were in Lebedyn district of Kharkiv province during the World War I (1914 - 1918). The subject of the research is the legal status of prisoners of war, the protection of their rights and the observance of their duties.

The author analyzed norms of international law and Russian legislation for regulation conditions of war imprisonment during the period of war.

Using materials of Lebedyn District of Kharkiv Province, being deposited in the archives of Sumy Region, the author examines the legal status of prisoners of war, the protection of their rights and the observance of their duties.

The position of prisoners of war during the World War I on Ukrainian lands as part of the Russian Empire was determined by the norms of international law and Russian legislation for regulation conditions of war imprisonment during the period of war. Using the archival sources kept in funds of the State Archives of Sumy Region, it was found that the rights of prisoners of war were generally ensured on the territory of the Lebedyn District of Kharkiv Province. However, there were not a few cases when Austrian and German prisoners suffered from hunger, domestic inconvenience and abuse by employers. There were also repeated violations of their duties by prisoners of war. The most common violations were refusal to work, leaving the workplace.

Key words: World War I, prisoners of war, international conventions, Russian Empire, legal status.

Початок ХХ століття ознаменувався трагічними подіями. Боротьба за переділ світу, сфери впливу, захоплення нових ринків збуту та джерел природних ресурсів між Німеччиною, Австро-Угорщиною з одного боку та Великобританією, Францією, Росією - з іншого, привели до першої в історії людства світової війни, що тривала 4 роки, 3 місяці та 10 днів. В цій війні брало участь 33 держави з населенням понад 1,5 млрд чоловік (87% населення планети). Загальна чисельність армій сягала 73,5 млн осіб. Всі досягнення науки й техніки, такі як, отруйні гази, розривні кулі, автоматичні кулемети, вогнемети, використовувалися для знищення людей. Вбивали усюди: на землі та в повітрі, на воді та під водою. 10 млн убитих (стільки ж людей загинуло в усіх європейських війнах у продовж цілого тисячоліття до 1914 р.), 18 млн поранених, з яких 3,5 млн залишилися інвалідами на все життя, 5 млн чоловік цивільного населення, загинили в результаті голоду, хвороб та інших поневірянь, викликаних війною, - такий підсумок війни.

Події Першої світової війни вже давно є об'єктом дослідження істориків як зарубіжних, так і вітчизняних. Одним з напрямків досліджень подій 1914 – 1918 рр. є перебування військовополонених на території Російської імперії. Аналіз напрацювань з цієї тематики показав, що найбільш досліджена ця проблема російськими істориками. Їх роботи присвячені дослідженню таких аспектів військового полону, як використання

військовополонених в якості робочої сили на різних підприємствах та галузях економіки, особливості розміщення, утримання та нагляду над полоненими, благодійній діяльності по відношенню до військовополонених, їх моральному та психологічному стану [1–7]. Становищу військовополонених на території Росії присвячена стаття німецького дослідника Р. Нахтігала [10].

Проблема перебування військовополонених на території України є малодослідженою. Перші дослідження були присвячені військовим таборам. Так Р. Нахтігаль описав табір для австро-угорських військовополонених в селищі Дарниця, нині в межах Києва [9], а В. Саранча – табір на території Кременчуцького гарнізону [11].

Д. Каплін в своїй праці розглянув проблему використання праці військовополонених у важкій промисловості [8]. В статтях О. Дмитрієвої проаналізована політика Росії відносно військовополонених чехів та словаків у 1914-1918 рр. [12, 13]. Н. Лобко розглянула особливості перебування військовополонених різних національностей на території Лебединського повіту. [14 – 16].

Деякі дослідники частково торкаються теми юридичного статусу військовополонених. Першим описав перебування іноземних військовополонених на території Росії колишній голова Московського відділення Російського товариства Червоного Хреста, співробітник

Центральної колегії про полонених і біженців при Раді народних комісарів (РНК) РРФСР Н. Жданов в роботі «Русские военнопленные в мировой войне 1914-1918 гг.». У розділі «Положення німецьких і австрійських полонених в Росії в дореволюційний період» він розглянув норми міжнародного права про утримання та використання праці військовополонених, проблеми їх реєстрації в Росії, проаналізував особливості життя військовополонених на території Росії [17, с. 279-299].

Окремі аспекти щодо правового врегулювання становища військовополонених у роки Першої світової війни знайшли своє відображення у роботах українських дослідників [12, 13, 19].

Отже, враховуючи стан дослідження цієї проблеми, автор статті ставить завдання на прикладі матеріалів Лебединської повітової земської управи Харківської губернії, що зберігаються в Державному архіві Сумської області розглянути питання дотримання прав та обов'язків військовополоненими Першої світової війни.

У роки Першої світової війни в російському полоні опинилося 2,2 - 2,3 млн. чоловік [29, с. 41]. Більшість з них були піддані австро-угорського імператора, які потрапили в полон в 1914 і 1916 рр. в ході Галицької битви та Брусиловського прориву.

Розглянемо основні міжнародні нормативно-правові акти та створені на їх підставі російські закони та постанови щодо статусу, умов утримання військовополонених.

Слід зазначити, що думки про захист жертв війни висловлювалися давно. Так, голландський правник та філософ Гуго Гроцій в книзі «Закон війни і миру» (1625 р.) одним із перших спробував сформулювати принципи міжнародного права щодо військовополонених та порядку ведення військових дій. Доводячи первинність принципів гуманності по відношенню до національних законів, він писав: «Подібно до того, як воюючим між собою воздається насиллям за насилля, так переможеному або взятому у полон надається милосердя, оскільки немає небезпеки порушення миру» [30, с. 704].

Пізніше Жан-Жак Руссо в трактаті «Про суспільний договір» (1762 р.) зазначав, що «війна — це відносини не між людьми, а між державами, і люди стають ворогами випадково, не як людські істоти і навіть не як громадяни, а як солдати...». З солдатами потрібно воювати лише до тих пір, поки вони самі воюють, а як тільки вони склали зброю, «вони знов стають просто людьми», а значить, їх слід захищати. Ж.-Ж. Руссо створив основу для відмінності між військовослужбовцями діючої, воюючої армії — комбатантами, з одного боку, і громадянами держави противника, які не беруть

участі у воєнних діях, — з іншого. Застосовувати силу можна лише проти комбатантів та лише до тих пір, поки вони чинять опір, оскільки солдат, який склав зброю, вже не є противником і підлягає захисту [31, с. 15].

В епоху Великої Французької революції були сформульовані основні положення про статус військовополоненого. Прийняті в ті часи декрет від 4 травня 1792 року і постанови Конвенту від 25 травня 1793 г. спиралися на принципи Декларації прав людини і громадянина.

Згодом Брюссельська декларація 1874 р., Гаазька Конвенція 1899 і 1907 рр., Женевські Конвенції 1864 і 1906 рр. ґрунтувалися, перш за все, на встановлених основних принципах гуманного відношення до військовополонених і нормах правового статусу військовополонених.

Згідно IV Гаазької конвенції про закони та звичаї сухопутної війни від 18 жовтня 1907 р. держави зобов'язані були надавати військовополоненим такі права: право на гуманне поводження; право власності на належні їм речі, за винятком зброї, коней і військових паперів (ст. 4); право на оплачувану роботу; право на отримання частини заробітку для поліпшення свого становища і залишалися при звільненні за вирахуванням витрат на утримання (ст. 6); право користування такою ж їжею, рушником і одягом, який користуються війська уряду, який взяв в полон (ст. 7); право на листи, переклади, посилки (ст. 16); право на духовний заповіт (ст. 19); право на повернення на батьківщину після укладання миру (ст. 20) [32].

Крім прав, зрозуміло, були передбачені обов'язки військовополонених: не віддалятися за межі табору (ст. 5); виконувати роботу за чинами і здібностями (ст. 6); підкорятися законам, статутам, розпорядженням, чинним в армії держави, у владі якого вони знаходяться (ст. 8); на поставлене запитання оголосити своє справжнє ім'я і чин (ст. 9); якщо звільняється під чесне слово (можливість чого передбачається цією статтею), сумлінно виконувати прийняті на себе зобов'язання (ст. 10) [32].

Принципи Гаазької конвенції 1907 р. були закладені також в «Положення про полонених», яке затвердив російський імператор Микола II у жовтні 1914 року. Зокрема, в Положенні зазначалося, що з військовополоненими, «як з законними захисниками своєї батьківщини, слід звертатися людяно, а їх основні майнові та особисті права не повинні порушуватися» [33].

Положення «Про військовополонених» містить комплекс прав, що дозволяють військовополоненому перебувати в умовах, що зберігають їм життя і здоров'я. У ньому

законодавчо закріплена можливість відправлення релігійних обрядів, складання заповітів. Ряд норм присвячений особистим майновим правам, визначено порядок постачання полонених.

Положення «Про військовополонених» послужило початком більш детальної роботи законодавця для забезпечення практичного виконання норм міжнародного права. Протягом 1914 - 1918 рр. було сформовано комплекс нормативних правових актів, що регулювали окремі сторони іноземного полону на території Російської імперії [34–37].

Солдат і офіцерів, які потрапили в полон в зоні бойових дій, відправляли на збірні пункти, де проводили їх опитування, а потім через фронтові розподільні і пересильні станції (сортувальні пункти) направляли у внутрішні райони держави і розміщували в тимчасових і стаціонарних таборах.

Сам процес розподілу військовополонених для робіт виглядав так. Ті, хто бажав отримати військовополонених, подавали заявки в земську управу, яка переправляла їх губернатору. Заявки, які отримали позитивний висновок губернатора, направляли далі - в створену при Головному управлінні Генерального штабу Особливу міжвідомчу комісію з розподілу військовополонених [38, арк.19].

Партії військовополонених надходили в розпорядження земських управ, які повинні були визначати їх умови праці та розмір оплати. Розподіляючи військовополонених на роботи, земства керувалися наказом командувача Московським військовим округом № 879-1916, згідно з яким «смешение на работах в одной партии немцев и венгров со славянами и румынами воспрещается..., так как пленным румынам приходится переносить издевательства со стороны немцев» [39, арк. 15].

Перші військовополонені були розміщені в європейських губерніях Росії. У 1915-1917 рр. велика кількість німецьких і австро-угорських військовополонених перебувало й на території України [9; 11]. До праці військовополонених залучали з осені 1914 року, але в масовому порядку - з 1915 р. Часом максимально активного застосування праці військовополонених стали 1916 - 1917 р.

На прикладі Лебединського повіту Харківської губернії розглянемо забезпечення прав військовополонених та дотримання ними своїх обов'язків.

Отже, згідно ст. 6 VI Гаазької конвенції про військовополонених 1907 р. військовополонені мали право на оплачувану роботу; право на отримання частини заробітку для поліпшення свого

становища та залишалися при звільненні за вирахуванням витрат на утримання.

Згідно архівних документів, військовополонені працювали протягом місяця 26 днів [36, арк. 46]. За свою працю вони отримували заробітну плату, яка спочатку була 8 руб. на місяць, а з осені 1916 р. плата в Лебединському повіті становила 10 руб. на місяць. Ця сума ділилася на дві рівні частини. Половину отримували полонені на руки, другу половину відраховували на утримання, охорону та постачання полонених необхідним одягом [42, арк. 98].

За правильністю оплати праці військовополоненим слідкувала земська управа. Не поодинокими були випадки не сплати повністю заробленого військовополоненими. Про це свідчать архівні матеріали, зокрема звіти установ, економій, де працювали військовополонені та відповіді на ці звіти з вказівкою про недоплачені гроші. [39, арк. 339 – 339зв.] Цікавим є той факт, що військовополонені нерідко писали скарги до управи про невиплату їм заробітної плати. Так, агроном Н.С. Тищенко-Рубан повідомляв Лебединську повітову земську управу про те, що «найбільшою проблемною стороною відносин господарів з військовополоненими є те, що облік робочих днів полонених ведеться господарем довільно. В результаті чого, судячи зі звітів господарів, у багатьох полонених зазначено не 26 робочих днів в місяць, а значно менше. Деякі полонені мені скаржилися, що їх обраховували» [38, арк. 350зв.].

Слід зазначити, що земська управа, в більшості випадків, була на стороні військовополонених. Так, реакція на одну із скарг була такою: «Управа просит дать объяснение по этому поводу и в случае если он действительно проработал у вас 11 дней то следуемую сумму нужно отдать пленному» [44, арк. 4]. Недобросовісні господарі змушені були виплачувати недоплату, про що повідомляли в управу.

Згідно Гаазької конвенції, заборонялося залучати полонених для виснажливих робіт і робіт, що мають відношення до бойових дій і спрямованих проти їх держав. Цим правом скористалися 12 військовополонених, які працювали в Лебединському земському ремісничому училищі. Вони відмовилися працювати, заявивши, що «вони не можуть працювати на військові потреби ворожої держави» [38, арк. 61]. Це училище виготовляло вози для військових потреб.

Стаття 7 Конвенції гарантувала право користування військовополоненими такою ж їжею, рушником і одягом, який користуються війська уряду, який взяв в полон.

Наймачі повинні були забезпечити прийнятний рівень життя полонених (постачання продовольством, одягом, медичною допомогою). Покази військовополонених, результати перевірок їх утримання свідчили, що ці права військовополонених порушувалися. Військовополонені скаржилися на погані харчі, нестачу якісного одягу, побої, невчасну виплату грошей.

Влада намагалася боротися з цією ситуацією, забираючи військовополонених у недобросовісних наймачів. Так, у власника Подоляк Г.Т. відібрали військовополонених за погане утримання. У звіт про умови проживання військовополонених у Подоляки Г. читаємо, що «полонені мали 1 пару білизни, сорочки старі, подерті. Годують їх пісним борщем з буряка без приправи, без сала, масла. Хліб гарний. Військовополонені заявили зі сльозами на очах, що їх дуже погано годують, м'яса не дають, половину частини заробітної плати не отримують. Б'ють.» [38, арк. 137-137зв.].

Як правило, кожен військовополонений мав по 1 предмету одягу: мундир, шинель, шаровари, фуражка, чоботи, шапка, піджак, теплі штани, кальсони теплі та легкі, рукавиці, по 2 сорочки. Також у кожного військовополоненого була ковдра, рушник, носовичок. Цими речами мали їх забезпечити роботодавці. Деякі військовополонені скаржилися на нестачу одягу. Наймачі виправдовувалися тим, що є такі військовополонені, котрі навмисно рвуть виданий їм одяг або ж не хочуть носити одяг з грубого селянського полотна (38, арк. 111; 41, арк. 171 зв.).

Право на гуманне поводження передбачало право військовополонених на медичну допомогу. У разі хвороби військовополонені розміщувалися в міській лікарні або військових госпіталях. Невиліковно хворих відправляли на батьківщину. Так, Карла Подбельського прооперували та виявили рак. У довідці лікар написав: «У Карла Подбельського болезнь не излечима, почему к военной службе и к труду не способен» [39, арк. 76-77]. Аналіз архівних документів показав, що військовополонені цим правом користувалися часто. Деякі навіть симулювали хворобу, про що свідчать записки від лікарів.

Померлих військовополонених ховали на міських кладовищах. В архіві збереглося листування губернських і земських влади за серпень 1918 р., присвячене питанню місцезнаходження могил померлих військовополонених в Лебединському повіті. Ця інформація знадобилася імператорському та королівському представництву Австро-Угорщини в Україні. Цікавим є звіт Лебединської повітової управи про померлих полонених, які були

відправлені в Центральне довідкове бюро про військовополонених в Петербурзі. У списку з 8 чоловік вказувалася така інформація: «имя, фамилия, каких частей войск; когда и где попал в плен; последнее место работы; когда умер; № могилы или имя и фамилия; в порядке ли могилы» [44, арк. 28].

Правила кореспонденції Головного управління Червоного Хреста дозволяли полоненим солдатам щотижня посылати 1 лист-листівку і щомісяця 2 закритих листа в конверті. Мали можливість скористатися цим правом і військовополонені на території Лебединського повіту. Так, керівництво Лебединського ремісничого училища зверталось до Лебединської управи з проханням відправити 50 листів військовополонених. [38, арк. 83, 142, 177, 395]. Деякі відправляли по 2 –3 кореспонденції одночасно.

Всі листи перевірялися військовими цензорами, які попереджали повітові установи про те, що «огромное количество открытых писем военнопленных содержат междустрочный невидимый текст» [38, арк. 208].

Для цього використовували симпатичні (невидимі) чорнила (найчастіше з молока). Деякі полонені намагалися писати в тих місцях, де, на їхню думку, цензор не перевірятиме лист (під марками, внутрішня сторона конверта). Потім за допомогою організації Червоного Хреста їх спрямовували в зазначені країни, де піддавалися повторній цензурі, ставилися відповідні штампи та відправлялися адресату.

Австрійські та німецькі піддані мали також можливість отримувати гроші та посилки від рідних. Так, серед архівних матеріалів зустрічаються звернення повітової управи до правління економії такого змісту: «Повітова управа просить контору оголосити військовополоненому Павлу Патлуц, що на його ім'я в управі отримано 19 руб. Для того щоб їх отримати, він повинен з'явитися в самий нетривалий час» [42, арк. 136]. Інший документ свідчить, що він отримав переслані йому гроші [39, с. 22].

Військовополоненим дозволялося укладати шлюб з місцевими жінками. В циркулярі Харківського губернатора від 25 березня 1917 р. земським та міським управам зазначалося: «Главкомандующий армиями Юго-Западного фронта признал необходимым, чтобы военные и гражданские власти разрешали военнопленным вступать в брак, если к этому нет препятствий со стороны духовных властей» [39, арк. 612].

Цим правом скористався військовополонений поляк Антон Литра, який працював в Лебединському повітовому училищі. В квітні 1917 року він звернувся до Лебединської земської

управи та до священика місцевої церкви з проханням дозволити йому одружитися й отримав цей дозвіл [39, арк. 611 – 113].

Крім прав, Гаазькою конвенцією 1907 року були передбачені й обов'язки військовополонених.

В результаті аналізу архівних документів було з'ясовано, що військовополонені неодноразово порушували заборону відлучатися з місця робіт без письмової згоди господаря. В постановах лебединського повітового ісправника найпоширенішою підставою для покарання були «самовольное оставление места работы», «самовольная отлучка», «появление вне своего жилища и шатание по городу». Також часто карали за відмову від роботи, а деяких військовополонених – за повторну відмову від роботи.

Як вбачається з протоколів допитів та постанов лебединського повітового поліцейського відомства мали місце й такі порушення, здійснені військовополоненим, як непокора господарю, побиття російського робітника, «нанес побои за то, что не понравился хлеб», «за кражу земского дерева при Лебединской ремесленной артели», «за драку», «ходили вольно по Лебедину ночью». Військовополонений Юзеф Цагман був зарештований на 3 доби за «появление на улице в нетрезвом виде и буйствовал» [39, арк. 5]

Причиною відмови від робіт могла служити хвороба, яка в разі підтвердження її під час огляду у лікаря звільняла полоненого від роботи до його одужання. Були і численні випадки симуляції, які каралися: від нетривалого арешту до відправки на громадські земляні роботи.

Поліцейське відомство здійснювало розшук втікачів за заявами роботодавців. Після затримання втікача складали повідомлення про затримання, протокол допиту втікача, на підставі яких секретар Лебединського повітового поліцейського управління виносив постанову про притягнення до відповідальності.

Стосовно інших порушень поліцейське відомство також проводило розслідування, складало протоколи допитів свідків, затриманого та виносило постанови, в яких зазначали суть вчиненого порушення та визначали міру покарання.

Згідно архівних матеріалів передбачалося покарання у вигляді арешту, терміни якого могли бути різними за одне і теж порушення. Як правило, арешт призначався в межах від 2 до 7 діб. Найбільший термін покарання, 2 тижня арешту, був призначений за те, що військовополонений відмовився «пасти бичків та штовхнув управляючого» [41, арк. 256].

В тривалих термінах арешту не були зацікавлені ті, хто використовував працю військовополонених в своїх господарствах. В матеріалах Лебединського повітової земської управи є заяви від наймачів з проханням «подвергнуть военнопленных дисциплинарному наказанию, возможно строже, и после отбытия наказания возвратит в имение» [38, арк. 114].

Утримання покараних полонених під вартою було відносно гуманним. Так, в рапорті начальнику Харківської місцевої бригади читаємо: «В Лебединском уезде были случаи, когда отказавшиеся от работы военнопленные за неимением свободных мест в арестантских камерах при полицейском управлении приговаривались к заключению под арест в подвале при земской управе. Все это сводилось к тому, что они сидели не в подвале, а около подвала во дворе или на улице. Им выдавалось «на хлеб и воду» 25 коп. в сутки. Им разрешалось ходить в лавочку и покупать «хлеб и воду». Собственные деньги у них не отбирались, так что чувствовали они себя здесь гораздо лучше, чем на работах. Эти военнопленные имели свидание с солдатками, которые выбирали себе военнопленных по вкусу. Потом эти военнопленные попадали в кредитные общества, а оттуда каждый уже знал, кто его возьмет» [41, арк. 53]. Слід зазначити, що земська управа змушена була йти на порушення вказівок, щодо розподілу військовополонених через велику кількість звернень місцевих жителів, особливо жінок. Так, наприклад, в одній із численних заяв до управи було написано: «Многие солдатки, оставшиеся с кучей детей и без здоровых мужчин, вынуждены будут отказаться от посева, а детей обречь на голодную смерть» [39, арк. 394].

Щодо особистого життя військовополонених, то воно контролювалося земською управою. Не поодинокі були випадки співмешкання військовополонених з місцевими селянками. За це військовополонених карали.

Їх переводили в інші господарства [43, арк. 406 – 406зв.; 40, арк. 88–89].

Мали місце і курйозні випадки у відносинах з військовополоненими. Так, мешканка с. Боровеньки скаржилася лебединському повітовому комісару народної міліції про те, що закріплений за нею військовополонений австрійської армії вимагає від неї «сожительства с ним и только на этих условиях согласен работать у нее». У зв'язку з цим вона просила вжити до нього відповідних заходів та «немедленно поставит на установленное для него законное место» [39, арк. 670].

Отже, становище військовополонених в роки Першої світової війни на українських землях у

складі Російської імперії визначали норми міжнародного права та російського законодавства, які корегували у роки війни умови утримання в полоні. В результаті опрацювання матеріалів Лебединської повітової земської управи Харківської губернії, що зберігаються в Державному архіві Сумської області було з'ясовано, що на території Лебединського повіту загалом забезпечувалися права

військовополонених. Проте траплялися непоодинокі випадки, коли австрійські та німецькі полонені потерпали від голоду, побутової невлаштованості та знущань від наймачів. Мали місце і неодноразові порушення військовополоненими покладеними на них обов'язків. Найпоширенішими порушеннями були відмова від роботи, залишення місця роботи.

Література:

1. Гергилева А. И. Военнопленные Первой мировой войны на территории Сибири. – 2007, Красноярск. – 123 с.
2. Васильева С. Н. Военный плен в российской провинции (1914-1922 гг.). – М., 2014. – 426 с.
3. Бент Е. Гуманитарная помощь и политика: миссия Датского Красного Креста в Советской России. 1918-1919 // Первая мировая война: Пролог XX века / [отв. ред. В.Л.Мальков]. – М., 1998. – С. 515-536.
4. Иконникова Т. Я. Военнопленные Первой мировой войны на Дальнем Востоке России (1914-1918 гг.): монография. – Хабаровск, 2004. – 177 с.
5. Крючков И. В. Военнопленные Австро-Венгрии, Германии и Османской империи на территории Ставропольской губернии в годы Первой мировой войны. – Ставрополь, 2006. – 144 с.
6. Самович А. Л. Содержание писем из русского плена в годы Первой мировой войны // Исторические, философские, политические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – 2013. – № 4-2. – С. 160-163.
7. Суржилова Н. Военный плен в российской провинции (1914-1922 гг.). – М., 2014. – 426 с.
8. Каплін Д. С. Проблема використання праці військовополонених у важкій промисловості України в умовах Першої світової війни 1914–1917 рр. // Гілея – 2009. – Вип. 22. – С. 18 – 31.
9. Нахтигаль Р. Дарницький табір військовополонених під час Першої світової війни // Український історичний журнал. – 2010. – № 2. – С. 103-116.
10. Нахтигаль Р. Военнопленные в России в эпоху Первой мировой войны // Quaestio Rossica. – 2014. – №1. – С. 142-156.
11. Саранча В. Військовополонені Першої світової війни в Кременчуцькому гарнізоні // Краєзнавство – 2011. – Ч. 4. – С. 84-92.
12. Дмитриева О. Особенности пребывания чехов и словаков в российском плену в годы Первой мировой войны (1914–1918 гг.) // European Researcher. – 2013. – Vol. (60). – № 10-1. – С. 2393-2403.
13. Дмитриева О. Політика російської влади по відношенню до військовополонених чехів та словаків у період Першої світової війни // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. "Історія та географія". – 2013. – Вип. 49. – С. 93-97.
14. Лобко Н., Власенко В., Гузун В. Romanian prisoners of war in Lebedin uyezd of Kharkov province during World War II // Analele Universității din Craiova. Istorie, Anul XXII, Nr. 2 (32)/2017, pp. 53-66. URL: http://www.istoriecraiova.ro/wp-content/uploads/2017/11/2017_2_ANALE-ISTORIE_PDF.pdf
15. Лобко Н. Використання праці військовополонених в Лебединському повіті в період Першої світової війни // Сумська старовина – Суми, 2017 – № LI – С. 16 – 24.
16. Лобко Н. В. Военнопленные русины в Лебединском уезде Харьковской губернии в годы Первой мировой войны // Русин. – 2019. – № 55. – С. 149-168. DOI: 10.17223/18572685/55/10 URL:http://journals.tsu.ru/rusin/&journal_page=archive&id=1839&article_id=41598
17. Жданов Н. Русские военнопленные в мировой войне 1914-1918 гг. – М., 1920. – Ч. I-III. – 376 с.

18. Гордеев О. Ф. Военнопленные Первой мировой войны в Сибири (август 1914 - февраль 1917 гг.) Историко-правовые аспекты проблемы // Актуальные проблемы теории и истории государства и права- сб. науч ст. – Красноярск, 2002. – С. 30-37.

19. Мінаєв А., Мінаєва Т. До питання про статус військовополонених у міжнародному праві наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. // Історична панорама: Збірник наукових статей ЧНУ. Спеціальність «Історія». — Чернівці: Видавництво Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича «Рута», 2007. — Вип. 4. — С. 7-16.

29. Россия в мировой войне 1914–1918 (в цифрах). — М.: Центральное статистическое управление, 1925.

30. Гроций Г. О праве войны и мира. Три книги, в которых объясняются естественное право и право народов, а также принципы публичного права / Пер. с лат. А.Л. Сакетти. - М.: Госюриздат, 1956.

31. Правовая защита жертв вооруженных конфликтов / [под ред. Ю. Л. Шевченко]. — М., 2000. — 164 с.

32. Laws and Customs of War on Land (Hague II); July 29, 1899 The Convention-<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/lawofwar/hague02.htm>; Конвенция о законах и обычаях сухопутной войны. Гаага, 18 октября 1907 года.-<http://www.memo.ru/PRA W 0/hum/haag07-1.htm>

33. Положение о военнопленных. // Собрание узаконений и распоряжений правительства. – 16 октября 1914 г. – № 281. – Ст. 2568.

34. Правила о допущении военнопленных на работы по постройке железных дорог частными обществами. // Собрание узаконений и распоряжений правительства, издаваемое при Правительствующем Сенате. – 29 мая 1915 г. – № 150. – Ст. 1162.

35. Об отпуске военнопленных для работ в частных промышленных предприятиях. // Собрание узаконений и распоряжений правительства, издаваемое при Правительствующем Сенате. – 5 июля 1915. – Отд.1. – № 210. – Ст. 1641.

36. Правила об отпуске военнопленных на сельскохозяйственные работы. // Собрание узаконений и распоряжений правительства. – 15 марта 1915 г. – № 83. – Ст. 715.

37. Правила о порядке представления военнопленных для исполнения казенных и общественных работ, в распоряжение заинтересованных в том ведомств от 7 октября 1914 г // Собрание узаконений и распоряжений правительства, издаваемое при Правительствующем Сенате. – 29 мая 1915 г. – № 150. – Ст. 1162.

38. Державний архів Сумської області (далі ДАСО), ДАСО, ф. 251, оп. 2, спр. 9, 415 арк.

39. ДАСО, ф. 251, оп. 2, спр. 16, 717 арк.

40. ДАСО, ф. 251, оп. 2, спр. 15, 181 арк.

41. ДАСО, ф. 251, оп. 2, спр. 12, 307 арк.

42. ДАСО, ф. 251, оп. 2, спр. 13, 163 арк.

43. ДАСО, ф. 251, оп. 2, спр. 11, 465 арк.

44. ДАСО, ф. 251, оп. 2, спр. 18, 38 арк.